

Përmirësimi i marrëdhënieve ekonomike Kosovë-Serbi

2024

**Përmirësimi i
marrëdhënieve
ekonomike
Kosovë-Serbi**

Instituti për Politika Sociale 'Musine Kokalari' është institut i pavarur që promovon vlerat sociale dhe demokratike, duke u angazhuar për politika progresive në Republikën e Kosovës. Ne fokusohemi në konceptualizimin dhe në promovimin e një shoqërie më të drejtë dhe më të barabartë, e cila duke u përqendruar në të ardhmen, t'i tejkalojmë dallimet, zvogëlojmë hendeqet dhe të themelojmë vlera të përbashkëta publike, që bazohen në qytetari, që ndahen

Përmirësimi i marrëdhënieve ekonomike Kosovë-Serbi - është një publikim që buron nga projekti "Zbatimi i Nenit VI të Marrëveshjes për Rrugën drejt Normalizimit të Marrëdhënieve ndërmjet Kosovës dhe Serbisë". Ky publikim synon të eksplorojë rrugët e politikave strategjike për rritjen e lidhjeve ekonomike ndërmjet Kosovës dhe Serbisë.

Mohim përgjegjësie: Ky raport është zhvilluar në kuadër të projektit "Zbatimi i Nenit VI të Marrëveshjes për Rrugën drejt Normalizimit të Marrëdhënieve ndërmjet Kosovës dhe Serbisë" ndërmjet IPS Musine Kokalari dhe Peaceful Change Initiative – PCI, të mbështetur nga UK Aid si pjesë e projektit "Amplifying Local Voices for Equitable Development". Përgjegjësia për përmbajtjen i takon autorëve. PCI dhe UK Aid nuk ndajnë domosdoshmërisht pikëpamjet dhe interpretimet e shprehura.

E drejta e autorit © 2024 i përket IPS Musine Kokalari dhe autorëve. Të gjitha të drejtat janë të rezervuara. Asnjë pjesë e këtij publikimi nuk mund të riprodhohet, ruhet ose transmetohet në asnjë formë ose me çfarëdo mënyre (elektronike, mekanike, fotokopjuese, incizuese ose ndryshe) pa pëlqimin paraprak me shkrim të IPS Musine Kokalari dhe autorëve.

Ky publikim është realizuar në bashkëpunim me Institutin për Filozofi dhe Teori Sociale në Beograd.

Autorët: Ilir Deda, Aleksandar Pavlović, Filip Balunović dhe Romina Begaj

Prishtinë & Beograd, 2024

IPS Musine Kokalari
Adresa: Rruga B, Residio (Dervisholli),
Hyrja B, Nr. 15,
10 000 Prishtinë, Kosovë

Kontakti: +383 44 752 353
info@musineinstitute.org
www.musineinstitute.org

Institutin për Filozofi dhe Teori Sociale
Adresa: Kraljice Natalije 45
11000 Beograd, Serbi

Kontakti: +381 11 2646242
institut@instifdt.bg.ac.rs
<https://ifdt.bg.ac.rs/>

Përmbajtja

1. Përmbledhje ekzekutive	07
<hr/>	
2. Implementimi i nenit VI nga Marrëveshja mbi Rrugën drejt Normalizimit të Marrëdhënieve	09
2.1 Hyrje	
2.2 Kornizimi i nenit VI: Marrëveshje të shumta, implementim i dobët	
2.3 Marrëdhëniet e penguar ekonomike Kosovë-Serbi	
<hr/>	
3. Vizioni potencial	12
3.1 Perspektiva kosovare	
3.2 Perspektiva serbe	
<hr/>	
4. Bashkëpunimi rajonal	17
<hr/>	
5. Përfundime dhe rekomandime	18
<hr/>	

1

Përmbeldhje ekzekutive

Ndonëse e diskutueshme, bashkëpunimi ekonomik ndërmjet Serbisë dhe Kosovës¹ ka qenë në pikat më të ulëta vitet e fundit, për shkak të bllokimit të shkëmbimeve ekonomike të imponuara për arsye politike. Rishtazi, ky bashkëpunim është rrezikuar në mënyrë kritike nga ndalimi i përdorimit të dinarëve serbë në Kosovë, pasuar nga një mungesë pothuajse e plotë e bashkëpunimit ndërmjet dy bankave qendrore në Beograd dhe Prishtinë. Megjithatë, shkëmbimi tregtar dhe ekonomik funksionoi herë pas here relativisht mirë për përfitime të ndërsjella në të kaluarën dhe ka shumë vend për përmirësime. Shumë marrëveshje të nënshkruara në vitet 2013 deri 2023 ndërmjet Serbisë dhe Kosovës përcaktojnë në mënyrë eksplicite bashkëpunimin e tregut të hapur dhe ekonomik ndërmjet dy palëve. Megjithatë, zbatimi i këtij bashkëpunimi ishte i dobët, i penguar nga çështjet e sovranitetit, kalkulimet politike nga elitat në pushtet dhe masat populiste që shkelnin masat e dakorduara. Neni 6 i marrëveshjes së fundit të vitit 2023 (Marrëveshja e Ohrit), specifikon se “Palët bien dakord të thellojnë bashkëpunimin e ardhshëm në fushat e ekonomisë...”, por nuk shpjegon se çfarë do të thotë apo nënkupton saktësisht “thelimi i bashkëpunimit”. Ky raport identifikon fushat që duhet dhe mund të përmirësohen, dhe propozon ide dhe masa që duhen marrë në këtë drejtim.

Domeni më i rëndësishëm që duhet përmirësuar është mjedisi i biznesit, i cili do të mundësonte rivendosjen e bashkëpunimit të lirë ndërmjet personave që merren

me biznes nga Serbia dhe Kosova. Një bashkëpunim i tillë ka ekzistuar tradicionalisht gjatë Jugosllavisë Socialiste, dhe megjithëse u reduktua gjatë viteve 1990, ai u rivendos shumë shpejt pas luftës në vitin 1999. Personat që merren me biznes duhet të inkurajohen të zhvillojnë ndërmarrje të përbashkëta multietnike në prodhimin e produkteve industriale, që është e pritur edhe nga marrëveshjet e Tregut të Përbashkët Rajonal të Ballkanit Perëndimor, nën kornizën e Procesit të Berlinit. Premisa për një proces të tillë është vullneti politik për të arritur realisht procesin e normalizimit të marrëdhënieve ndërmjet Serbisë dhe Kosovës. Këtu, të dy palët dallojnë shumë. Kosova dëshiron të ndërpresë të gjitha lidhjet me Serbinë në përpjekje për të vendosur sovranitetin e saj të plotë (politik, ekonomik, kulturor dhe ndërkombehtar). Serbia është më e fortë për nga madhësia dhe fuqia e saj ekonomike sesa Kosova, dhe për këtë arsye konsiderohet si një kërcënim për arritjen e këtij qëllimi, dhe komuniteti serb në veri të Kosovës shihet si një faktor përçarës me kërkesën e tij për të vendosur një nivel të konsiderueshëm të vetëqeverisjes përmes themelimit të Asociacionit të Komunave Serbe. Serbia shihet si fituesja e vetme në tregtinë e lirë dhe shkëmbimin e shërbimeve, për shkak të suficitit të pamohueshëm që ka arritur, por në kushte normale ky shkëmbim do të ishte stimulues edhe për palën kosovare, sepse rregulli është që shkëmbimi me fqinjët në kushtet e tregut të lire është gjithmonë një segment shumë i rëndësishëm i marrëdhënieve ekonomike me jashtë. Në këtë logjikë u krijua BE-ja e sotme, më pas CEFTA e Evropës Qendrore

1 Për hulumtuesit nga Serbia, kjo shkon në pajtim me UNSCR 1244, 1999 dhe Opinionin e GJND mbi deklaratën e pavarësisë së Kosovës.

dhe më vonë CEFTA e Ballkanit Perëndimor në vitin 2006. Kështu, tregu i CEFTA-s për ekonominë serbe është partneri i dytë për nga vëllimi tregtar, pra eksporti dhe importi i mallrave, menjëherë pas BE-së. Për 11 muaj në vitin 2023, Serbia kishte më shumë se 5.5 miliardë euro në tregti me palët e CEFTA-s. Në këtë shkëmbim, Serbia pati një suficit tregtar prej më shumë se 2.5 miliardë euro, që ishte kryesisht rezultat i eksportit të energjisë elektrike, drithërave dhe produkteve prej tyre, naftës dhe derivateve të naftës, pijeve dhe automjeteve rrugore, si dhe mbulimi i importeve nga eksportet ishte 260.6%. Në anën tjetër, vlera e mallrave dhe shërbimeve nga vendet e CEFTA-s të importuara nga Kosova në korrik 2023 arriti në 73.9 milionë euro, ose 14.4% e vlerës totale të importeve me një rënie të shënuar prej 16.4%. Shumica e blerjeve ishin nga Maqedonia e Veriut (5.9%), Shqipëria (5.4%), e ndjekur nga Serbia. Në qershor, kur është vendosur ndalesa, blerja e produkteve nga Serbia u përgjysmua dhe kap vlerën e rreth 13 milionë eurove. Vlera e mallrave dhe shërbimeve serbe të vendosura në tregun e Kosovës në korrik 2023, për shkak të ndalimit të importit, ishte e mjaftueshme për të mbuluar vetëm 1.3% të totalit të importeve të Kosovës. Rënie të ndjeshme ka pasur edhe në vlerën e produkteve të importuara në Serbi nga Kosova. Fillimisht, deri më 8 korrik, ishte në fuqi ndalimi i plotë i tregtisë së produkteve serbe dhe më pas u mor vendim që ndalimi të zbatohet vetëm për produktet e gatshme dhe të përjashtoheshin lëndët e para, produktet gjysëm të përfunduara, plehurat minerale, ushqimi për kafshët, makineri, pajisje dhe materiale ndërtimi. Ushqimi dhe mallrat e konsumit janë më të rrezikuara. Nuk dihet se kur do të hapet tregu i Kosovës për produktet serbe, ndërsa dëmet në ekonominë e të dyja palëve po shtohen dita-ditës. Për më tepër, ndalimi i importit i shtyn biznesmenët serbë dhe shqiptarë në zonën gri të transaksioneve të parregjistruara, gjë që çon në kriminalizimin e flukseve të tilla ekonomike në afat të gjatë. Për më tepër, në ekonominë aktuale të globalizuar, ky ndalim vështirë se është një çështje e thjeshtë dypalëshe. Disa kompani amerikane (si p.sh. Coca Cola), të cilat kanë qendrat e tyre rajonale dhe prodhimin në Serbi, janë prekur gjithashtu nga ky ndalim që, sipas një diplomati amerikan në Prishtinë, rrezikon edhe interesat ekonomike të SHBA-së. E fundit, por jo më pak e rëndësishmja, ndalimet zyrtare çojnë në

tregje të parregulluara, ekonomi gri, korrupsion dhe krim, të gjitha këto tashmë janë vërtetuar në marrëdhënie ekonomike midis Beogradit dhe Prishtinës në një raport të Freedom House të afro dy dekada më parë². Prandaj, ndalimi i zgjatur mund të çojë në një regres dhe në një marrëdhënie të parregulluar, të dobishme për kontrabandistët dhe bizneset e dyshimta, poor të dëmshme për bizneset legjitime. Pra, barriera më e rëndësishme është sigurisht ndalimi i importit të produkteve serbe, i cili për herë të parë u vendos në vitin 2018, dhe më pas u hoq në vitin 2020, për t'u rikthyer në qershor të 2023, edhe pse pa një vendim zyrtar të qeverisë. Gjatë ndalimit të parë, u përfshi edhe Bosnja dhe Hercegovina, e cila dëmtoi seriozisht themelet e marrëveshjes së CEFTA-s midis vendeve të rajonit, si dhe Zonës Ekonomike Rajonale të Ballkanit Perëndimor, e krijuar si pararendëse e Tregut të Përbashkët Rajonal në 2017 në Samitin e Procesit të Berlinit në Trieste. Synimi i krijimit të një tregu rajonal është pikërisht liberalizimi i mëtejshëm i tregtisë dhe investimeve, me heqjen e barrierave jo tarifore, siç janë procedurat e ndërlikuara në pikat kufitare, administrimi dhe mospërputhja në punën e shërbimeve doganore dhe inspektuese - sanitare, veterinarë, radiologjike etj. Gjatë epidemisë COVID-19, në Ballkanin Perëndimor u futën korridoret e gjelbra, të cilat thjeshtuan dhe përshpejtuan dukshëm kalimet kufitare dhe procedurat kufitare në rajon për produkte të caktuara. Prandaj, synim sot është zgjerimi i një praktike të tillë në një gamë të gjerë produktesh me ndihmën e Tregut të Përbashkët Rajonal dhe lehtësimi i ndjeshëm i tregtisë në rajon.

Si përfundim, pengesat dhe masat kryesore që kërkohen për përmirësimin e marrëdhënieve ekonomike të theksuara nga ekspertët e të dyja palëve janë: tregtia e lirë, heqja e barrierave doganore, bashkëpunimi ndërmjet dy bankave qendrore për të mundësuar qarkullimin e parave në RSD dhe EURO ndërmjet Beogradit dhe Prishtinës, njohja reciproke e dokumentacionit (mundësimi i transfereve bankare), zbatimi i asaj ekzistuese dhe jo domosdoshmërisht marrëveshjet e reja ekonomike, ofronjë prodhim të përbashkët të të mirave, nxisin bashkëpunimin dhe jo konkurrencën aty ku është e mundur (energji dhe ekologji), shfrytëzojnë plotësisht mundësitë e CEFTA-s dhe Tregut të Përbashkët Rajonal dhe parandalojnë shkeljet e saj.

---

2 A Joint European Vision: Free Movement for Goods and People in Kosovo and Serbia, file:///C:/Users/ifdt/Downloads/free-movement.pdf

Zbatimi i nenit VI të Marrëveshjes për Rrugën drejt Normalizimit të Marrëdhënieve

2.1 Hyrje³

Kosova dhe Serbia kanë pranuar Marrëveshjen për Rrugën drejt Normalizimit të Marrëdhënieve⁴ më 27 shkurt 2023 në Bruksel. Në nenin 6 të Marrëveshjes Kosovë-Serbi thuhet se “Palët bien dakord të thellojnë bashkëpunimin e ardhshëm në fushat e ekonomisë, shkencës dhe teknologjisë, transportit dhe lidhjes, marrëdhënieve gjyqësore dhe të zbatimit të ligjit, postave dhe telekomunikacionit, shëndetësisë, kulturës, fesë, sportit, mbrojtjes së mjedisit, personave të zhdukur, personave të zhvendosur dhe fusha të ngjashme nëpërmjet lidhjes së marrëveshjeve specifike”. Nenet 1 dhe 9 gjithashtu kanë të bëjnë me bashkëpunimin ekonomik ndërmjet Kosovës dhe Serbisë. Në veçanti, neni 1 përmend se të dyja palët njohin “targat dhe vulat doganore” të njëra-tjetrës, gjë që ka implikime të rëndësishme për tregtinë. Për më tepër, neni 9 thotë se «Të dyja palët marrin parasysh angazhimin e BE-së dhe donatorëve të tjerë për të krijuar një paketë të veçantë investimi dhe mbështetje financiare për projektet e përbashkëta të Palëve në zhvil-

limin ekonomik, lidhjen, tranzicionin e gjelbër dhe fusha të tjera kyçe”. Megjithatë, marrëveshja nuk lë asnjë shpjegim specifik se çfarë do të thotë “thellimi i bashkëpunimit” në detaje të mëtejshme. Prandaj, është thelbësore të shqyrtohen dhe të propozohen ide dhe masa që mund të merren në këto fusha, veçanërisht në fushën e ekonomisë dhe energjisë.

2.2 Kornizimi i nenit VI: Marrëveshje të shumta, implementim i dobët

Dialogu Kosovë-Serbi vazhdon që nga viti 2011. Deri më tani janë arritur disa marrëveshje, prej të cilave kryesoret janë Marrëveshja e Brukselit më 2013⁵, Marrëveshja e Washingtonit⁶ më 2020 dhe Marrëveshja e Ohrit më 2023 (Aneks)⁷. Megjithatë, zbatimi ka qenë i dobët dhe shumë masa që ishin krijuar për të përmirësuar bashkëpunimin ekonomik në fakt nuk u përdorën fare ose u përdorën vetëm pjesërisht.

3 Autorët i falënderojnë ekspertët shqiptarë dhe serbë që me dashmiresi morën pjesë në këtë hulumtim, veçanërisht Mihailo Gajić dhe Jelica Minić për intervistat e tyre të plota dhe rishikimin e disa pjesëve të draft raportit, si dhe Luizim Peci, Senad Šhabović, Dušan Radaković, Artan Mustafa dhe Micah Savage për komentet e tyre depërtuese të bëra në prezantimin e draft raportit në Prishtinë. Përgjegjësia për pikëpamjet e shprehura i takon vetëm autorëve të këtij raporti.

4 https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-agreement-path-normalisation-between-kosovo-and-serbia_en

5 https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_13_347

6 <https://edition.cnn.com/2020/09/04/politics/serbia-kosovo-agreement/index.html>

7 <https://n1info.rs/english/news/full-text-of-implementation-annex-agreed-in-ohrid/>

Marrëveshja e Brukselit e vitit 2013 dukej se ishte një përparim. Të dyja palët e ratifikuan atë, me Serbinë që u pajtua që të mos bllokojë ose inkurajojë të tjerët të bllokojnë Kosovën në rrugën e saj drejt BE-së, ndërsa zyrtarët e Kosovës ranë dakord t'i japin autonomi të konsiderueshme serbëve të Kosovës në formën e Asociacionit të Komunave Serbe. Disa nga elementët e marrëveshjes janë zbatuar. Për shembull, Serbia ka pranuar të tolerojë kalimin doganor-kufitar ndërmjet Kosovës veriore dhe Serbisë, forcat policore serbe nga veriu i Kosovës i janë nënshtruar, të paktën në mënyrë deklarative, Task Forcës së Policisë së Kosovës, kësaj të fundit iu lejua të përdorte kodin e vet telefonik etj. Megjithatë, burimi kryesor i mosmarrëveshjes mbetet fushëveprimi dhe juridiksioni i përgjithshëm i Asociacionit të parashikuar. Sipas pretendimeve serbe, ky Asociacion/Bashkësi duhet të ketë autoritet të gjerë, por për politikanët kosovarë duhet të funksionojë thjesht si një organ konsultativ, pak më shumë se një organizatë jofitimprurëse (për një analizë më të detajuar, shih: Pavlović dhe Čeriman, 2020⁸).

Marrëveshja e Washingtonit e vitit 2020 është nënshkruar nga presidenti serb Aleksandar Vučić dhe ish-kryeministri i Kosovës Avdullah Hoti në Shtëpinë e Bardhë në fund të presidencës së Donald Trump. Ai u fokusua pothuajse ekskluzivisht në çështjet ekonomike dhe bashkëpunimin, duke lënë mënjanë çështjet e statusit dhe sovranitetit, duke reflektuar kështu besimin e administratës Trump se edhe çështjet më komplekse politike mund të zgjidhen me disa investime dhe premtime për përmirësime ekonomike. Projektet më ambicioze të shpallura nga ky dokument janë: hekurudha nga Beogradi në Prishtinë dhe më tej në Adriatik, Autostrada Beograd-Prishtinë (Autostrada e Paqes), Kosova duke iu bashkuar "Mini-Zonës Shengen" (Ballkani i Hapur), projektet e mëdha infrastrukturore për sigurimin e furnizimit me ujë dhe energji të Kosovës, diversifikimi i burimeve të energjisë etj. Këto masa synonin të përmirësonin lidhjet ekonomike dhe përfshinin marrëveshje për çështje si transporti, infrastruktura dhe tregtia. Të dyja palët u zotuan të bashkëpunojnë me Bankën e Eksport-Importit të Shteteve të Bashkuara dhe Korporatën Financiare të Zhvillimit Ndërkombëtar të SHBA-së, si dhe t'i bashkohen Zonës Mini Shengen. Në të njëjtën periudhë kohore, Bashkimi Evropian ka qenë

i përfshirë në ndërmjetësimin e bisedimeve të normalizimit ndërmjet Kosovës dhe Serbisë, ku të dy kryeministrat u takuan në Bruksel për të diskutuar, mes çështjeve të tjera, për bashkëpunimin ekonomik. Marrëveshja e fundit që ka të bëjë edhe me bashkëpunimin ekonomik ishte Marrëveshja e Ohrit në vitin 2023, ku palët bien dakord të thellojnë bashkëpunimin e tyre dhe gjithashtu të dyja palët njohin angazhimin e Bashkimit Evropian (BE) dhe donatorëve të tjerë për të krijuar një investim të dedikuar në lidhje me projektet e përbashkëta në sektorin ekonomik. Megjithatë, pak është bërë në praktikë për ta zbatuar atë dhe administrata e re e Bidenit shpejt vendosi një qasje tjetër, duke e zhvendosur fokusin nga ekonomia në çështjet politike dhe duke shtyrë për njohjen de facto, nëse jo de iure, nga Serbia të pavarësisë së Kosovës.

Përveç këtyre, Kosova dhe Serbia janë pjesë e nismave të ndryshme rajonale, më të qëndrueshme dhe funksionale prej të cilave janë Procesi i Berlinit, i cili po merr formën e Tregut të Përbashkët Rajonal (të rënë dakord në Samitin e Procesit të Berlinit më 2020 në Sofje) dhe CEFTA, marrëveshja tregtare që ende rregullon tregtinë rajonale.

2.3 Marrëdhëniet e penguar ekonomike Kosovë-Serbi

Që nga pavarësia e Kosovës në vitin 2008, marrëdhëniet ekonomike ndërmjet Kosovës dhe Serbisë kanë qenë komplekse dhe të ndikuara nga tensionet politike. Rrjedhimisht, këto tensione janë përhapur edhe në marrëdhëniet e tyre tregtare dhe çështjet politike kanë penguar herë pas here bashkëpunimin ekonomik. Që nga viti 2007, Serbia dhe Kosova janë zotuar të angazhohen në tregti bilaterale pa taksa si anëtare të Zonës së Tregtisë së Lirë të Evropës Qendrore, dhe Kosova hapi tregun e saj edhe për mallrat serbe, duke ndjekur paradigmen e tregtisë liberale. Pasi Serbia nuk e njohu pavarësinë e Kosovës, importet e mallrave nga Kosova ishin më të komplikuar. Në vitin 2011 embargoja tregtare mes dy vendeve përfundoi kur Serbia u pajtua të pranonte mallra të shënuara me "Dogana e Kosovës" pa simbole kombëtare. Për shkak të madhësisë së saj,

8 <https://doiserbia.nb.rs/img/doi/0353-5738/2020/0353-57382003340C.pdf>

afërsisë dhe parametrave më të mirë ekonomikë, midis 2005 dhe 2018 Serbia ishte partneri kryesor tregtar i Kosovës. Importet serbe në Kosovë arritën në rreth 3.6 miliardë euro, e ndjekur nga Gjermania me 3.3 miliardë euro dhe Maqedonia me 3.1 miliardë euro. Në krahasim, Kosova ka eksportuar rreth 250 milionë euro në Serbi për të njëjtën periudhë, që është një raport 15 me 1⁹. Për shembull, në vitin 2017, tregtia me Serbinë përbënte 12% të tregtisë së përgjithshme të jashtme të Kosovës.

Dialogu ndërmjet Kosovës dhe Serbisë u pezullua në nëntor të 2018 kur Kosova vendosi tarifa tregtare për mallrat serbe. Fillimisht, Kosova deklaroi një taksë prej 10% për mallrat e importuara nga Serbia dhe Bosnje-Hercegovina, duke përmendur praktikën e padrejta tregtare dhe sjelljen e dëmshme ndaj Kosovës si përgjigje ndaj fushatës së Serbisë kundër njohjes së Kosovës. Po atë nëntor, Kosova njoftoi një tjetër përshkallëzim të konsiderueshëm të normës tatimore, këtë herë në 100%. Ky vendim besohet të jetë një reagim ndaj përpjekjes së pasuksesshme të Kosovës për të fituar anëtarësimin në Interpol, një dështim që i atribuohet kryesisht ndikimit serb. Vendosja e tarifës së importit pothuajse ndaloi importet nga të dy vendet. Tarifat e vendosura vlerësohet të rezultojnë në rreth 40 milionë euro në muaj në eksporte të humbura për Serbinë. Pavarësisht presionit të konsiderueshëm nga BE dhe SHBA për heqjen e tarifave, Kosova ka rezistuar, duke u zotuar se do t'i mbajë ato derisa Serbia të bëjë koncesione politike.

Përfundimisht, më 1 prill 2020, Kosova e anuloi taksën 100%. Kryeministri i Kosovës, Albin Kurti, ka bërë të ditur se mallrat e importuara nga Serbia do të kenë nevojë për certifikim për cilësinë, duke pasqyruar kërkesat për furnizimet e Kosovës që dërgohen në Serbi. Megjithatë, qeveria e ardhshme e udhëhequr nga Avdullah

Hoti i hoqi këto kërkesa. Produktet serbe u kthyen me shpejtësi në tregjet e Kosovës. Në vitin 2020, Shqipëria ishte vendi i parë në rajon nga i cili importonte mallra Kosova, Maqedonia e Veriut e dyta dhe Serbia e treta. Në vitin 2021 trendi ndryshoi dhe Serbia u kthye në vendin e parë, me një rritje prej 76%. Në mars të vitit 2022, një kontroll faktesh nga BIRN zbuloi se ndërsa vlera e importeve nga Serbia ishte ulur në krahasim me pesë vjet më parë, në vitin 2021 Kosova ende bleu pak më shumë se 305 milionë euro mallra të prodhuara në Serbi, një rritje e konsiderueshme krahasuar me vitin 2020 të prekur nga pandemia. Statistikat zyrtare të Kosovës kanë treguar gjithashtu se Kosova ka importuar mbi 340 milionë euro mallra nga Serbia dhe ka eksportuar rreth 60 milionë euro në 11 muajt e 2022.

Masat e lartpërmendura nuk janë rivendosur menjëherë me kthimin e Kurtit në pushtet në mars të vitit 2021, por Qeveria e Kosovës përsëri ndaloi importin e mallrave serbe në qershor të 2023. Siç është shpjeguar edhe më lartë, ndalimi i plotë i produkteve serbe ishte në fuqi deri më 8 korrik, pas së cilës u vendos¹⁰ që ndalimi të zbatohet vetëm për produktet e gatshme, me përjashtim të lëndëve të para, produkteve gjysëm të gatshme, plehrave minerale, ushqimit për kafshë, makinerive etj. Rrjedhimisht, eksportet serbe në Kosovë pësuan rënie nga 27-29 milionë euro në muaj në periudhën mars-maj, në 6-12 milionë euro në muaj në periudhën qershor-dhjetor 2023. Kështu, në vitin 2023, Serbia ishte eksportuesi i 6-të i Kosovës në një vlerë prej 48.15 milionë euro¹¹ (5.9% e totalit të eksporteve), dhe importuesi i 9-të me 198.24 milionë euro (3.4% e totalit të importeve). Në momentin e shkrimit të këtij raporti, ndalimi vazhdon. Marrë në tërësi, tregtia midis dy ekonomive ka ndryshuar në dekadën e fundit me vendimet politike dhe ndalimet që kanë ndikuar fuqishëm dhe shpeshherë duke penguar shkëmbimin e tyre ekonomik.

9 Gashi, P., and B. Berisha. "The impact of 100% tariff on the import of goods from Serbia and Bosnia and Herzegovina." Hamburg: GFA Consulting Group. DOI: <https://doi.org/10.13140/RG.2.28941.38885> (2019)

10 <https://www.kosovo-online.com/en/news/analysis/six-months-blockade-serbian-goods-kosovo-hundreds-millions-euros-losses-both-sides>

11 <https://www.institutigap.org/lajme/3179>

3

Vizioni potencial

Marrëdhëniet aktuale ndërmjet Kosovës dhe Serbisë mund të quhen shumëçka përveç normale dhe në nivelin më të ulët të viteve të fundit. Ekziston një mosbesim reciprok jashtëzakonisht i thellë, me retorikë nxitëse, e cila është në kundërshtim me atë që të dy palët kanë deklaruar në shkurt të 2023 përmes Marrëveshjes për Rugën drejt Normalizimit të Marrëdhënieve.

Për qëllime të këtij publikimi, ekipet në Beograd dhe Prishtinë bashkërisht zhvilluan një sërë pyetjesh që shërbyen si bazë për intervista me ekspertë kryesorë ekonomikë dhe politikë nga të dy vendet. Pyetjet janë në kërkim të së ardhmes, në mënyrë që të ndihmojnë në zhvillimin e një kuadri më të gjerë në përpjekje për t'iu përgjigjur asaj se si mund të dukeshin rezultatet nga neni 6 të Marrëveshjes.

Pesë pyetje u përdorën për intervista në Prishtinë dhe gjashtë pyetje për ato në Beograd.

3.1 Perspektiva kosovare

Ekipi hulumtues nga Kosova kreu intervista me 4 ekspertë të lartë për të marrë ide konkrete për pyetjet e mëposhtme, të dakorduara me kolegët në Beograd:

- 1 Cilat janë tri fushat kryesore që duhet të përmirësohen urgjentisht për të pasur një bashkëpunim më të mirë ekonomik ndërmjet Kosovës dhe Serbisë?
- 2 Cilat marrëveshje të reja ekonomike duhet të arrihen ndërmjet dy palëve?
- 3 Në kontekstin e integritit ekonomik rajonal të Tregut të Përbashkët Rajonal, cilat janë barrierat thelbësore që duhen hequr ndërmjet dy palëve?
- 4 Çfarë do të nënkuptonte ky integrim ekonomik në jetën e qytetarëve? Si do të dukej në praktikë?
- 5 A ka ndonjë fushë për prodhim të përbashkët nga e cila do të përfitonin të dyja palët? Nëse po, cila është ajo?

Përgjigjet

Pyetja e parë ka të bëjë me tre fushat kryesore që duhet të përmirësojnë situatën ekonomike. I intervistuari i parë është përgjigjur se duhet të ketë një transformim të përgjithshëm të marrëdhënieve me një vizion të gjerë ekonomik, i cili konkretisht duhet të ketë përfitime për qytetarët. Vizioni i ri në mënyrë të pashmangshme do të çonte në të kuptuarit se marrëdhëniet politike duhet të jenë në një nivel shumë të ndryshëm nga ai që është aktualisht. Ai gjithashtu tha se sa i përket tregtisë dhe mallrave, Kosova duhet të shohë përfitimet e tregtisë së lirë dhe të hapur me Serbinë dhe të pranojë se importet nga Serbia janë kryesisht me “kosto efikase”. I intervistuari i dytë tha se pengesa kryesore e bashkëpunimit ishte futja e dy qeverive në çështjen e njohjes dhe mosnjohjes dhe se përderisa ekziston ky kurth nuk mund të bëhet shumë për të përmirësuar bashkëpunimin ekonomik. Ai tha gjithashtu se duhet të hiqen barrierat jo-tarifore që të dyja i kanë futur produkteve të njëra-tjetrës, e jo të vendosen më, për të parë se si do të shkojnë realisht produktet. I intervistuari i tretë tha se ishte e pamundur të mendohej për një bashkëpunim cilësor kur Kosova dhe Serbia, dhe gjithë Ballkani Perëndimor, kanë ekonomi konkurruese dhe jo plotësuese. Ai po ashtu tha se bashkëpunimi rajonal, pra edhe Kosova dhe Serbia, ka arritur maksimumin e tij në një nivel që nuk është më i dobishëm, sepse tregu kryesor për të dyja, përfshirë edhe pjesën tjetër të Ballkanit Perëndimor, është bërë BE-ja. I intervistuari i katërt vuri në dukje se Kosova dhe Serbia ishin në një pozicion të veçantë, pasi në nivel rajonal – përmes Procesit të Berlinit dhe CEFTA-s – po punonin në heqjen e barrierave dhe thellimin e bashkëpunimit, ndërsa në nivel dypalësh të dyja po përdornin barrierat jo-tarifore për të parandaluar bashkëpunimin, duke përfshirë diskursin publik toksik dhe konflikt nxitës të qeverive.

Në pyetjen se për cilat marrëveshje të reja ekonomike duhet të punojnë Kosova dhe Serbia, i intervistuari i parë tha se të dyja duhet të shkojnë drejt një bashkëpunimi strategjik në sektorin e energjisë, ku edhe Kosova edhe Serbia duhet të njohin nevojën e thellimit të një bashkëpunimi të tillë, si nevoja për zhvillim afatgjatë dhe tranzicion energjetik në përputhje me Agjendën e Gjellbër, dhe duke u angazhuar në eksplorimin e mundësive për të zgjeruar “tregun shqiptar të energjisë – ALPEX” me Serbinë dhe pjesën tjetër të Ballkanit Perëndimor. I intervistuari i dytë tha se ligjërisht nuk ka asnjë problem për bashkëpunim ekonomik dhe se është mentaliteti “bunker” i liderëve që po e pengon këtë bashkëpunim. I tretë u

përgjigj se nuk ka asnjë nxitje, veçanërisht nëse shikohet IHD-të ndërmjet vendeve, ku ishin të dukshme trendet e mëposhtme, IHD-të ndërmjet Kosovës dhe Shqipërisë, dhe IHD-të ndërmjet Serbisë dhe entitetit Republika Srpska të Bosnjës dhe Hercegovinës. Për më tepër, duke pasur parasysh kufijtë e tregtisë ndërrajonale, asnjë plan apo marrëveshje nuk mund t'i ndryshojë këto kufij.

Pyetja e tretë testoi potencialin për bashkëpunim përmes platformës së Tregut të Përbashkët Rajonal (TPR). I anketuari i parë tha se përmirësimi i transportit është kyç, veçanërisht finalizimi i autostradës nga Prishtina në Nish dhe funksionalizimi i hekurudhës. I dyti u përgjigj se jo shumë nga bizneset ishin në dijeni të TPR-së dhe pyeti nëse është e njëjtë me Iniciativën për Ballkanin e Hapur. I anketuari i tretë tha se TPR nuk mjaftonte më për të ndihmuar rritjen e rajonit dhe se e vetmja mënyrë se si mund të funksionojë është përmes IHD-ve nga BE-ja. Në këtë kuptim, ai tha se nëse Plani i Rritjes do të ishte real, do të ndihmonte në avancimin e TPR-së dhe rritjes. I anketuari i katërt tha se ka disa fusha ku mund të bëhen marrëveshje për të krijuar një treg të vetëm, të modeluar sipas tregut të vetëm të BE-së, dhe për të lejuar akses në tregun e punës për të gjithë, përmes lidhjes së marrëveshjeve për heqjen e taksimit të dyfishtë, sistemin bankar të pagesave, dhe gjetja e një modeli pune për bartjen e të drejtave sociale, si pensionet, kujdesi shëndetësor, sigurimet shoqërore, etj. I pari theksoi edhe nevojën për të adresuar problemin e kapaciteteve absorbuese të Kosovës. I tretë tha se Kosova duhet të kuptojë se nuk humbet nga bashkëpunimi ekonomik me Serbinë, ndërsa i pari shtoi se projektet e përbashkëta drejt BE-së mund të jenë në tryezë nga Kosova dhe Serbia.

Në lidhje me potencialin për projekte të përbashkëta dhe përfitimet për qytetarët, i anketuari i katërt tha se nëse Kosova dhe Serbia janë të përkushtuara për paqen dhe bashkëpunimin e ndërsjellë dhe janë vërtet të vendosura për të bërë një hap drejt normalizimit të marrëdhënieve, të dyja duhet të zhvillojnë një vizion të përbashkët për zhvillimin e veriut të Kosovës. I anketuari i parë tha se duhet të ketë një kornizë strategjike për të shfrytëzuar politikat e gjelbërta industriale, e cila mund të jetë shumë e dobishme për të dyja. I tretë u përgjigj se duhet të merren masa për të mundësuar lëvizjen e plotë të lirë të fuqisë punëtore, për të provuar dhe mbajtur disa nga njerëzit në rajon, duke pasur parasysh tendencat e ikjes drejt BE-së.

Perspektiva serbe

Ekipi hulumtues nga Beogradi kreu 6 intervista me ekspertë të rëndësishëm të fushës së ekonomisë. Qëllimi ishte marrja e mendimit të ekspertëve, kryesisht ideve dhe sugjerimeve kryesore, se si të thellohet bashkëpunimi ndërmjet Serbisë dhe Kosovës, veçanërisht në fushën e ekonomisë dhe energjetikës. Në nenin 6 të marrëveshjes Kosovë-Serbi të 27 shkurtit 2023, të ndërmjetësuar nga Bashkimi Evropian, thuhet se “Palët bien dakord të thellojnë bashkëpunimin e ardhshëm në fushat e ekonomisë, shkencës dhe teknologjisë, transportit dhe lidhjes, marrëdhënieve gjyqësore dhe të zbatimit të ligjit, postave dhe telekomunikacionit, shëndetësisë, kulturës, fesë, sportit, mbrojtjes së mjedisit, personave të zhdukur, personave të zhvendosur dhe fusha të ngjashme nëpërmjet lidhjes së marrëveshjeve specifike”. Edhe nenet 1 dhe 9 kanë të bëjnë me bashkëpunimin ekonomik ndërmjet Kosovës dhe Serbisë. Duke qenë se nuk është e qartë se çfarë nënkuptohet me “thellim të bashkëpunimit”, është thelbësore të shqyrtohen dhe propozohen ide dhe masa që mund të merren në këto fusha, veçanërisht në ato të ekonomisë dhe energjisë. Ekspertëve iu bënë pyetjet e mëposhtme:

- 1 Cilat janë tri fushat kryesore që duhet të përmirësohen urgjentisht për të pasur një bashkëpunim më të mirë ekonomik ndërmjet Kosovës dhe Serbisë?
- 2 Cilat marrëveshje të reja ekonomike duhet të arrihen ndërmjet dy palëve?
- 3 Në kontekstin e integritit ekonomik rajonal të Tregut të Përbashkët Rajonal, cilat janë barrierat thelbësore që duhen hequr ndërmjet dy palëve?
- 4 Çfarë do të nënkuptonte ky integrim ekonomik në jetën e qytetarëve? Si do të dukej në praktikë?

5 A ka ndonjë fushë për prodhim të përbashkët nga e cila do të përfitonin të dyja palët? Nëse po, cila është ajo?

6 Si e shihni potencialin e nismës “Ballkani i Hapur” dhe mundësinë që ajo të përmirësojë bashkëpunimin mes dy palëve?

Respondentëve iu premtua anonimiteti. Për ta siguruar atë, atyre iu dhanë pyetësorë që përmbanin pyetje personale. Prandaj, nuk është e mundur të identifikohet se kush i ka dhënë cilat përgjigje. Kjo është bërë për të siguruar që të intervistuarit të shprehin pikëpamjet dhe opinionet e tyre në mënyrë të lirë dhe të hapur. Meqenëse nuk mund të zbulojmë identitetin e pjesëmarrësve, mjafton të themi se ata ishin anëtarë të Odës Ekonomike Amerikane në Serbi, Odës Ekonomike të Serbisë, ekspertë të pavarur ekonomikë me ekspertizë në marrëdhëniet ekonomike Serbi-Kosovë, akademikë nga Fakulteti i Shkencave Politike dhe një institut kërkimor që botoi gjerësisht për këtë temë, anëtarë të OJQ-ve të përfshira në bashkëpunimin Serbi-Kosovë dhe Kapitulli 35¹² i procesit të anëtarësimit të Serbisë në BE dhe normalizimit të marrëdhënieve të tyre.

Pyetjet dhe korniza e hulumtimit janë formuluar dhe rënë dakord me ekipin e Kosovës në fund të vitit 2023. Të intervistuarit janë përzgjedhur në janar dhe përgjigjet e tyre janë mbledhur në shkurt 2024. Të gjithë të intervistuarit janë informuar për hulumtimin, qëllimet e tij, anonimitetin dhe pjesëmarrjen në baza vullnetare. Përqindja e përgjigjeve ishte rreth 40%, që do të thotë se u deshën 15 ftesa për të marrë 6 përgjigje. Arsyet për një shkallë kaq të lartë të refuzimit mund t’i atribuohen nocionit kontestues të çështjeve në fjalë, situatës së pafavorshme aktuale ndërmjet Serbisë dhe Kosovës, por ndoshta edhe kontakteve të kufizuara që ekipi hulumtues serb kishte pasur më parë me ekspertët në fjalë. Sido që të jetë, këta gjashtë të intervistuar vijnë nga anët e ndryshme të shoqërisë serbe – biznesi, ekspertë të pavarur, akademikë dhe shoqëri civile, me fokus në ekonomi, dhe në këtë mënyrë duhet të konsiderohen përgjithësisht ilustruese për opinionin e ekspertëve për këtë çështje.

12 <https://www.mei.gov.rs/eng/documents/negotiations-with-the-eu/accession-negotiations-with-the-eu/negotiating-positions/chapter-35/>

Përgjigjet

Fillimisht u kërkua nga të anketuarit të tregojnë fushat përmes të cilave mund të përmirësohet bashkëpunimi ekonomik ndërmjet Kosovës dhe Serbisë. Njëri prej tyre theksoi nevojën për përmirësimin e mjedisit të biznesit, duke mundësuar rivendosjen e bashkëpunimit të lirë mes biznesmenëve nga të dyja palët. Kjo përfshin bashkëpunimin në shkëmbimin e produkteve bujqësore, një treg të unifikuar të energjisë, bashkëpunimin në shërbimet e telekomunikacionit dhe zhvillimin e sipërmarrjeve të përbashkëta në prodhimin industrial. Vullneti politik për normalizimin e marrëdhënieve ndërmjet Serbisë dhe Kosovës është vendimtar. Megjithatë, të dyja palët kanë objektiva të ndryshme, me Kosovën që kërkon sovranitet të plotë, ndërsa Serbia shihet si një kërcënim për arritjen e këtij qëllimi. Pavarësisht kësaj, tregtia me fqinjët është thelbësore për të dyja palët, siç dëshmohet nga shkëmbimi i rëndësishëm tregtar brenda vendeve të CEFTA-s. I anketuari i dytë theksoi rëndësinë e arsimit, marrëdhënieve politike, bashkëpunimit ndërmjet qeverive dhe mundësinë e sanksioneve nga ndërmjetësit e BE-së nëse është e nevojshme për të përmirësuar marrëdhëniet ndërmjet Serbisë dhe Kosovës. I anketuari i tretë tërhoqi vëmendjen për rëndësinë e tregtisë së lirë dhe eliminimin e barrierave tarifore dhe jo-tarifore, së bashku me kundërshtimin e propagandës nacionaliste kundër blerjes së produkteve nga Kosova. I anketuari i katërt identifikoi njohjen reciproke të dokumenteve si një pengesë të rëndësishme, duke përmendur një shembull ku një person nga Serbia përballet me sfida në transferimin e parave në Kosovë për shkak të dallimeve në rregulloret e pullave bankare. Së fundi, i intervistuari i pestë theksoi varësinë e bashkëpunimit ekonomik nga stabiliteti politik, duke avokuar për normalizimin politik si parakusht për bashkëpunimin ekonomik mes dy palëve.

Pikëpamjet e ndryshme ekzistojnë edhe në lidhje me marrëveshjet e reja ekonomike që duhet të arrihen ndërmjet Kosovës dhe Serbisë. I anketuari 1 sugjeroi që marrëveshjet ekonomike duhet të fokusohen në prodhimin e përbashkët të mallrave, duke synuar të nxisin bashkëpunimin ndërmjet palëve të përfshira dhe jo konkurrencën. I anketuari 2 mbron marrëveshjet që promovojnë tregtinë e lirë pa vendosur sanksione ndaj mallrave të njëri-tjetrit. Ata theksojnë rëndësinë e sigurimit të lëvizjes së lirë të mallrave, veçanërisht për artikujt thelbësorë si ilaçet dhe materialet edukative, për të parandaluar efektet negative

në popullatën serbe gjatë bllokimeve të mundshme qeveritare. Kjo korrespondon me komentet e një eksperti serb nga Mitrovica Veriore, i cili ka vënë në dyshim mundësinë e ndalimit total të produkteve serbe dhe tregtisë me Serbinë në Kosovë. Sipas mendimit të tij, produktet serbe janë tashmë të etabuara mirë dhe ndonjëherë edhe të vetmet të qasshme në treg, saqë është iluzion të përpiqesh t'i heqësh plotësisht. Ekspertët kanë qenë të prirur ta interpretojnë një lëvizje të tillë të establishmentit të Kosovës si një mënyrë tjetër e një mase populiste, që dy liderët serb dhe shqiptar e përdorin për të treguar patriotizmin e tyre, por që në fakt bien ndesh me interesat e popullatës. Prandaj, nuk është sekret se të njëjtat produkte serbe në fakt arrijnë në tregun e Kosovës, përmes Maqedonisë apo Shqipërisë, ku ato thjesht ripakëtohen në "ambalazh të ri" dhe më pas importohen në Kosovë. Rastet shembullore të produkteve të tilla gjoja maqedonase në tregun e Kosovës janë drithi dhe sheqeri, të cilat vetë maqedonasve u mungojnë dhe i importojnë nga Serbia. Kështu, dëmi më i madh u bëhet vetë konsumatorëve, të cilët me apo pa dëshirë përdorin të njëjtat produkte sikurse para ndalimit, por paguajnë deri në 30% ose më shumë se para ndalimit.

I anketuari 3 propozon marrëveshje që sigurojnë liri të plotë në tregti, rrjedhjen e kapitalit dhe transaksionet e pagesave në zonat me shumicë serbe. I anketuari 4 beson se përderisa nuk nevojiten marrëveshje të reja ekonomike për momentin, ekziston nevoja që ato ekzistuese të zbatohen në mënyrë efektive. Ata theksojnë rëndësinë e adresimit të kufizimeve tregtare të vendosura nga Kosova, të cilat shkelin marrëveshjet e CEFTA-s. Për më tepër, ata sugjerojnë nevojën për njohje reciproke të standardeve fitosanitare në produktet ushqimore dhe bujqësore, së bashku me përafrimin e standardeve teknike me rregulloret e BE-së. I anketuari 5 ndan mendimin se nuk ka nevojë për marrëveshje të reja ekonomike, duke theksuar rëndësinë e zbatimit efektiv të atyre aktuale. Kur trajton çështjen e barrierave kryesore për integrimin ekonomik rajonal ndërmjet Kosovës dhe Serbisë, i anketuari 1 sheh pengesa të rëndësishme në sferën politike dhe beson se nuk ka gjasa që vetëm një marrëveshje ekonomike të mund ta zgjidhë këtë çështje. Shembujt historikë të integritimeve evropiane, të cilat mbështeteshin në thellimin e ndërvarësisë ekonomike, sipas tij, nuk janë të zbatueshme për mosmarrëveshjen Serbi-Kosovë. I anketuari 2 argumenton se Kosova i shkel marrëveshjet për qëllime politike. Pasi që është nënshkruese, Kosova duhet ta respektojë atë, nëse jo atëherë duhet të penalizohet.

Të anketuar të tjerë theksojnë domosdoshmërinë e heqjes së barrierave për tregtinë e lirë dhe qarkullimin e lirë të njerëzve dhe kapitalit. Ata mendojnë se Tregu i Përbashkët Rajonal nuk është ende në funksion dhe me këtë ritëm reformash, do të duhen 50-100 vjet shtesë për ta zbatuar atë, kështu që i anketuari 4 mendon se çdo reformë e propozuar këtu duhet të miratohet në nivel rajonal të Ballkanit Perëndimor dhe jo në atë dypalësh Serbi-Kosovë. Në përgjithësi, i anketuari 5 jep fundin e të gjitha argumenteve, kur pretendon se ka nevojë për stabilitet politik, përndryshe Tregu i Përbashkët Rajonal nuk është gjë tjetër veçse një qëllim i mirë.

Pyetja e radhës trajtoi çështjen e integritit të mundshëm ekonomik dhe ndikimin e tij në jetën reale të qytetarëve, si dhe projektionin se si do të dukej praktikisht. Nëse bazohen në parimet e bashkëpunimit, iniciativat e prodhimit bashkëpunues mund të planifikohen strategjikisht brenda kornizës së Ballkanit të Hapur, beson i anketuari 1. Për të, njëra palë mund, për shembull, të kontribuojë me lëndë të parë, ndërsa pala tjetër ofron teknologji dhe ekspertizë, ose të dyja palët mund të angazhohen në mënyrë aktive, duke përdorur njohuritë e tyre të kombinuara në sektorë të ndryshëm, duke filluar nga bujqësia deri në industrinë e IT-së. Siç është argumentuar nga i anketuari 2, qytetarët do të kishin më shumë mallra, më shumë zgjedhje, më shumë konkurrencë do të çonte në cilësi më të mirë, ndoshta edhe në ulje të çmimeve. “Të dy vendet janë të varfëra, ata thjesht duhet të lënë mënjane përfitimet e tyre ekonomike nga çështjet politike”. Të anketuarit 3 dhe 4 theksojnë mundësinë e udhëtimit, tregtisë dhe investimit pa kufizime. Kështu, udhëtimi i njerëzve do të ishte më i qetë sepse nuk do të kishte vendkalime kufitare, mallrat dhe shërbimet do të ishin më të lira për shkak të uljes së kostove të transportit dhe barrës së dokumentacionit. I anketuari 5, nga ana tjetër, beson se për momentin ky skenar duket si një fantashkencë. Mbi të gjitha, theksohet, arsyeja për një gjendje kaq të keqe është nevoja për marrëveshje politike e cila do të stimulojë bashkëpunimin ekonomik, lëvizjen e lirë të punës, parave, mallrave dhe shërbimeve. Tani për tani, kjo marrëveshje politike duket se është jashtë syve.

Të anketuarit ofrojnë perspektiva të ndryshme për fushat e mundshme për prodhim të përbashkët nga të cilat përfitojnë edhe Kosova edhe Serbia. I anketuari 1 sugjeron IT-në ose bujqësinë si sektorë premtues. I anketuari 2 thekson potencialin për bashkëpunim në projekte ekologjike, an-

gazhimin e komuniteteve lokale në përmirësimin e mjedisit dhe nxitjen e krijimit të marrëdhënieve. I anketuari 3 identifikon energjinë elektrike, industrinë ushqimore dhe turizmin, duke paraparë mundësi si turistët e huaj që vizitojnë Kopaonikun nëpërmjet aeroportit të Prishtinës. I anketuari 4 përmbahet nga komentet e gjera për këtë temë. I anketuari 5 thekson ndërvarësinë në industri si prodhimi i ushqimit dhe përpunimi i metaleve, ku shumë produkte në Kosovë mbështeten në lëndët e para të importuara nga Serbia. Në përgjithësi, këto përgjigje pasqyrojnë pikëpamje të ndryshme për fushat ku prodhimi i përbashkët mund të sjellë përfitime reciproke për të dyja palët.

Në fund, të anketuarit kanë komentuar edhe potencialin e iniciativës për Ballkanin e Hapur për të përmirësuar bashkëpunimin ndërmjet Kosovës dhe Serbisë. I anketuari 1 tregon skepticizëm, duke deklaruar se refuzimi i Kosovës për t’iu bashkuar nismës dhe përkeqësimi i marrëdhënieve ndërmjet Kosovës dhe Serbisë pengojnë përparimin. Ai sugjeron se liberalizimi i tregjeve ka tendencë më të madhe përfitimi për akterë më të fuqishëm dhe propozon një kornizë të ndryshme politike që synon solidaritetin midis popujve të rajonit të “Ballkanit të Hapur”. I anketuari 2 thekson rëndësinë e mbështetjes së përpjekjeve integruese, duke theksuar kontradiktën e përjashtimit të Kosovës nga Ballkani i Hapur për shkak të shqetësimeve për dominimin serb. Ky i anketuar mbron mbështetjen e iniciativës pavarësisht sfidave. I anketuari 3 thekson nevojën për një kornizë solide për të hequr barrierat ekonomike, duke u fokusuar veçanërisht në mundësimin e lëvizjes së lirë të njerëzve dhe duke mbrojtur për një strukturë të ngjashme me Zonën Shengen. I anketuari 4 gjithashtu mendon se problemi shfaqet si politik dhe jo ekonomik. Kosova dëshiron të njihet si shtet i pavarur në të njëjtin nivel me Serbinë, qëndrim që Serbia e kundërshton. Më parë ka pasur një marrëveshje të heshtur ku të dyja palët e kanë anashkaluar këtë situatë, por zhvillimet e fundit në peisazhin politik të Kosovës e kanë bërë këtë qasje joefektive. Sipas kësaj perspektive, Iniciativa e Ballkanit të Hapur në fakt u inicua si përgjigje ndaj refuzimit të Kosovës për të bashkëpunuar me Serbinë dhe Bosnjën e Hercegovinën në kuadër të Procesit të Berlinit, duke theksuar nevojën për një qasje të re për shkak të zhvillimit të dinamikave politike në rajon. Së fundi, i anketuari 5 argumenton se Kosova nuk është e prirur drejt integritit ekonomik nëse nuk merr njohje të plotë nga Serbia. Ky qëndrim e bën të pasuksesshme çdo iniciativë, përfshirë nismën Ballkani i Hapur.

Bashkëpunimi rajonal

Në nivelin rajonal të Ballkanit Perëndimor, Kosova dhe Serbia po punojnë së bashku në krijimin e Tregut të Përbashkët Rajonal (TPR), janë përfituese të Planit të Investimeve Ekonomike të BE-së (PIE) dhe do të marrin ndihmë të konsiderueshme nga Plani i Rritjes (GP). Si EIP ashtu edhe GP kushtëzojnë Ballkanin Perëndimor që të krijojnë TPR-në.

TPR zbatohet kryesisht nga Këshilli i Bashkëpunimit Rajonal dhe CEFTA. Në kuadër të Procesit të Berlinit janë nënshkruar katër marrëveshje lëvizshmërie për të mundësuar lëvizjen e lirë të njerëzve (nëntor 2022 dhe tetor 2023)¹³. Vendimet me rëndësi për bashkëpunimin e mëtejshëm tregtar dhe lëvizjen e punëtorëve përmes CEFTA-s janë bllokuar nga Kosova për arsye që nuk kanë të bëjnë me tregtinë.

Vendimet me CEFTA do të thellonin shumë bashkëpunimin dhe lëvizshmërinë e njerëzve. Ato përfshijnë lëvizjen e punëtorëve, zgjerimin e fushës së njohjes së kualifikimeve profesionale, nënshkrimin elektronik, sistemet e pagesave, duke mundësuar monitorimin e përbashkët të tarifave dhe harmonizimin e çmimeve dhe uljen e mbiçmimit, duke mundësuar tregtinë elektronike e cila do të ulte çmimet për të blerë dhe shitur online. Zbatimi i këtyre çështjeve do të mundësonte realizimin e plotë të Tregut të Përbashkët Rajonal. Kjo është gjithashtu e lidhur drejtpërdrejt me përfitimet e Planit të Rritjes, duke integruar të dyja palët dhe rajonin brenda Tregut të Vetëm të BE-së.

nin brenda Tregut të Vetëm të BE-së.

Plani i Rritjes, një plan asistence e kushtëzuar, fokusohet në shtatë fusha prioritare fillestare:

1. Lëvizja e lirë e mallrave;
2. Lëvizja e lirë e shërbimeve dhe punëtorëve;
3. Qasja në Zonën e Vetme të Pagesave në Euro;
4. Lehtësimi i transportit rrugor;
5. Integrimi dhe dekarbonizimi i tregjeve të energjisë;
6. Tregu i vetëm dixhital;
7. Integrimi në zinxhirët e furnizimit industrial.

Hyrja në tregun e vetëm të BE-së do të jepet vetëm nëse Ballkani Perëndimor u jep fqinjëve të tyre qasje në tregun e tyre, që do të thotë heqjen e barrierave dhe një fluks të papenguar të mallrave, shërbimeve, njerëzve dhe tregtisë.

Në mënyrë që të kenë qasje në pjesën e tyre prej 6 miliardë eurosh, Kosova dhe Serbia duhet të punojnë së bashku për stabilitetin rajonal dhe të bashkëpunojnë. Konkretisht, Kosova do të përfitonte 945 milionë euro, ndërsa Serbia 1738 milionë euro në tre vitet e ardhshme. Së bashku me ndihmën e konsiderueshme të ofruar nga PIE, Kosova dhe Serbia kanë shumë për të fituar nga bashkëpunimi. Dhe të dyja duhet të zbatojnë Marrëveshjen për Rugën drejt Normalizimit të Marrëdhënieve, duke përfshirë nënin 6 të saj.

13 Marrëveshja për Lëvizjen e Lirë me Kartë ID në Ballkanin Perëndimor, Marrëveshja për Njohjen e Kualifikimeve të Arsimit të Lartë, Marrëveshja për Njohjen e Kualifikimeve Profesionale për Doktorët e Mjekësisë, Stomatologët dhe Arkitektët në kontekstin e CEFTA-s dhe Marrëveshja për Njohjen e Kualifikimeve Profesionale për Infermiere, Mami, Farmacistë dhe Kirurgë Veterinarë në kontekstin e CEFTA-s.

Përfundime dhe rekomandime

Kosova dhe Serbia duhet të angazhohen për paqe dhe respekt të ndërsjellë. Situata aktuale ku ka armiqësi në nivel dypalësh, por bashkëpunim në nivel rajonal, nuk është e qëndrueshme. Për të transformuar marrëdhëniet aktuale, duket se kuadri rajonal është një dimension më i lehtë për të dyja qeveritë për të çuar përpara bashkëpunimin e ndërsjellë.

Përmirësimi i marrëdhënieve të ndërsjella nuk varet vetëm nga qeveritë. Segmente të tjera të shoqërisë, përfshirë shoqërinë civile dhe bizneset, kanë një rol dhe zë në presionin e qeverive drejt paqes. Retorika nxitëse që vjen nga të dyja qeveritë duhet të marrë fund, nëse të dyja janë serioze për të respektuar angazhimet që kanë marrë.

Rekomandimet e zhvilluara më poshtë janë të orientuara drejt së ardhmes, duke marrë parasysh intervistat me ekspertë në Kosovë dhe Serbi, angazhimet e TRP, kushtëzimin e PIE dhe GP. Ato përfshijnë veprime afatshkurtra dhe afatmesme për të ndryshuar gjendjen aktuale të lojës:

1. Mundësimi i tregtisë së lirë – Kosova duhet të heqë barrierën aktuale të vendosur për “arsye sigurie”. Importet nga Serbia janë me kosto më efikase, vetë konsumatorët janë vendimmarrësit përfundimtarë se cilat produkte do të blejnë. Serbia duhet të heqë të gjitha barrierat jotregtare për mallrat e prodhuara në Kosovë.

2. Rivendosja e qarkullimit të parasë ndërmjet Beogradit dhe Prishtinës - Masat ndëshkuese që çuan në ndalimin e dinarit serb në Kosovë kanë pasoja të drejtpërdrejta dhe të rënda për serbët e Kosovës, dhe pasoja indirekte negative për shqiptarët dhe qytetarët e tjerë të Kosovës. Një numër i aktorëve ndërkombëtarë theksuan qartë nevojën për të mundësuar transaksionet financiare dhe shkëmbimin e parave ndërmjet Serbisë dhe Kosovës. Kështu, mundësimi i transfertave të bëra në dinarë serbë në Kosovë dhe mbajtja së paku elementare e lidhjeve dhe bashkëpunimit ndërmjet bankave qendrore në Beograd dhe Prishtinë është me rëndësi jetike për bashkëpunimin e tyre ekonomik dhe sigurimin e nevojave themelore të popullatës.

3. Të merret vendim se përmes cilës kornizë rajonale do të zbatohet Neni 6 – Meqenëse bashkëpunimi është më i lehtë përmes mekanizmave rajonalë, të dyja qeveritë duhet të vendosin se cilin mekanizëm do të zgjedhin për të zhvilluar më tej Nenin 6 të Marrëveshjes për Rrugën drejt Normalizimit të Marrëdhënieve. Ata mund të marrin në konsideratë TPR-në, pjesë të OBI-së, ose zhvillimin aktual të fazës së dytë të TRP-së, të cilën Serbia dhe Kosova do ta nënshkruajnë në gjysmën e dytë të këtij viti në kuadër të Samitit të Procesit të Berlinit.

- 4. Mundësimi i vendimeve të CEFTA** – Pasi që Kosova aktualisht shihet si palë e cila po pengon themelimin e plotë të Tregut të Përbashkët Rajonal për shkak të vetos ndaj vendimeve të CEFTA-s, ajo duhet të heqë veton. Si Serbia ashtu edhe Kosova duhet të angazhohen me mirëbesim në iniciativën aktuale për zgjidhjen e çështjes së përfaqësimit në CEFTA.
- 5. Të merren parasysh aranzhimet e mëposhtme për lëvizjen e lirë të njerëzve dhe ofrimin e shërbimeve** – për të mundësuar ofrimin e shërbimeve, duke përfshirë mobilitetin e fuqisë punëtore, Kosova dhe Serbia duhet të lidhin marrëveshjet e mëposhtme, qoftë përmes dialogut të udhëhequr nga Brukseli për procesin e normalizimit të marrëdhënieve ose përmes Fazës së Dytë të Tregut të Përbashkët Rajonal:
- Heqja e taksimit të dyfishtë
  - Transportueshmëria e të drejtave sociale (pensionet, kujdesi shëndetësor dhe sigurimet shoqërore)
  - Qasja e barabartë dhe e lirë në tregun e punës (zgjerimi i marrëveshjes aktuale OBI të zbatueshme për Shqipërinë, Maqedoninë e Veriut dhe Serbinë në pjesën tjetër të Ballkanit Perëndimor)
- 6. Të eksplorohet bashkëpunimi i mundshëm në sektorin e energjisë** – si Kosova ashtu edhe Serbia duhet të njohin nevojën e thellimit të bashkëpunimit në sektorin e energjisë, nevojën për zhvillim afatgjatë dhe tranzicion energjetik në përputhje me Agjendën e Gjelbër, duke u angazhuar në eksplorimin e mundësive për zgjerimin këtij bashkëpunimi.
- 7. Përshpejtimi i zbatimit të projekteve të transportit** – Kosova duhet të vazhdojë me ndërtimin e pjesës së saj të autostradës deri në Merdare. Si Kosova ashtu edhe Serbia duhet të përshpejtojnë punën drejt lidhjes hekurudhore, qoftë përmes propozimit ekzistues (Nish-Gjilan-Prishtinë) ose duke e rishikuar atë, duke përfshirë zbatimin e zotimeve për vendosjen e një fluturimi direkt ndërmjet Beogradit dhe Prishtinës.
- 8. Drejt komplementaritetit në vend të konkurrencës** – të fillojë një diskutim strategjik dhe të krijohet një plan që prezanton komplementaritetin e ekonomive për të maksimizuar mundësitë nga Plani i Rritjes dhe tërheqja e IHD-ve.
- 9. Nga kundërshtarë tek partnerë të bashkëpunimit** – Kosova dhe Serbia duhet të punojnë së bashku dhe të hartojnë një plan të përbashkët zhvillimor për katër komunat veriore të Kosovës, qoftë përmes krijimit të zonës së lirë në Mitrovicën e Veriut, ose përmes programit të investimeve të përbashkëta për të filluar partneritetin e saj në paqe.
- 10. Fuqizimi i biznesmenëve nga Beogradi dhe Prishtina si agjentë të ndryshimeve pozitive** sipas ekspertëve, njerëzit e biznesit nga të dyja palët kanë qenë (tepër) të heshtur deri më tani; komuniteti i biznesit nuk shprehu dhe nuk propozoi asnjë propozim ose veprim gjithëpërfshirës për të korrigjuar ose kundërshtuar masat negative politike kundër bashkëpunimit ekonomik. Zëri më i fortë i ekonomistëve dhe biznesmenëve do të ishte i mirëseardhur këtu, dhe me gjasë mund të hidhte dhe zgjidhte pretendimet politike se bashkëpunimi ekonomik me Serbinë është i dëmshëm për Kosovën, ose të identifikonin së bashku masat mbrojtëse që do të mbronin interesat e veçanta të njërës ose të të dyja palëve, në përputhje të plotë me rregulloret e CEFTA-s. Në këtë aspekt, iniciativa e fundit e ambasadës së SHBA-së në Prishtinë që sjell periodikisht biznesmenë nga të dyja palët për të diskutuar çështjet e tyre dhe për të identifikuar reciprokisht problemet e mundshme, është e mirëseardhur. Iniciativa dhe praktika të tilla duhet të forcohen dhe shumëfishohen edhe në nivele të tjera dhe të promovohen më tej nën një ombrellë institucionale.

